

סביב עזה. במקביל, לאחר מכן ובמשך חודשים רבים התחפרו ונערכו הצבאות זה מול זה בחבל הבשור, ובסיומה של השנה הושגו הבקעה והכרעה בריטיות בקרבות בדרום הארץ. בשורות הבאות נתאר חלק מאירועים אלה ונספר על אתרים הקשורים להם.

טנקים וגמלים, חרבות ומקלעים

מלבד ההיקף חסר התקדים של זירות הלחימה, של כמות החיילים ושל מספרי הנפגעים, הפגישה מלחמת העולם הראשונה את עולם המלחמה הישן עם הכלים המודרניים של עולם המלחמה החדש. טנקים ומטוסים, מקלעים וארטילריה משוכללת, מעט כלי רכב ממונעים, מערכות קשר בסיסיות ועוד - כל אלה הופיעו לראשונה בשדות הקרב. עם זאת, יחידות פרשים היו עדיין חלק חשוב מהכוח הלוחם, ואף שהן אומנו כחיל רגלים רכוב, היו בקרבן כאלה שחרבות עדיין שימשו חלק מכלי נשקם. בקרב יחידות הפרשים ההודיות היו גם נושאי רמחים. בזירה המזרחית-יבשתית היו גם יחידות של לוחמים רוכבי גמלים, לרבות סוללת ארטילריה שנשאה תותחים קטני-קוטר ופריקים על גבי גמלים. חיל המשלוח המצרי (הצבא הרב-לאומי

בתקופה זו מתקיימים ברחבי העולם טקסים רבים לציון מאה שנה לפרוץ המלחמה הגדולה - מלחמת העולם הראשונה. לא הייתה זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שבה נלחמו אלו באלו בו זמנית כמה אימפריות, מדינות וממלכות. ואולם, בסוף שנת 1914 נוצר מצב חדש שטרם נראה קודם לכן - מרבית העולם מצא עצמו נחלק בין שני גושי ענק אשר התגוששו זה בזה, וכמעט כל עמי העולם היו מעורבים בלחימה. "מלחמת העמים" הוא השם שבו קרא מרדכי בן הלל הכהן, בן התקופה, לספר שכתב על אותן שנים, ודומה שהיטיב לבחור שם, שכן הוא מתאר חלק חשוב מייחודה של אותה מלחמה. ארבע שנים ארכה המלחמה הנוראה, וכמות הנפגעים העצומה - הרוגים ופצועים, חיילים ואזרחים - חרגה הרבה מעבר לחלומות הזוועה הגרועים ביותר של בני אותם ימים.

המלחמה הגדולה בארץ ישראל

להפתעת רבים, ארץ ישראל הייתה אחת מזירות הלחימה של מלחמת העולם הראשונה. כמעט כולם מכירים מושגים כמו "ניל"י", "הגדודים העבריים" ו"הצהרת בלפור", וכן אישים דוגמת המצביא אלנבי ושרה אהרונסון. כל אלה ואירועים ואישים רבים נוספים קשורים להתרחשויות המרתקות שאירעו בארץ ישראל במהלך המלחמה הגדולה. שדות קרב, שרידים פיזיים ואנדרטאות פזורים ברחבי הארץ ומספרים את סיפורה. מספרות אותן גם המצבות בבתי הקברות של היישוב היהודי הישן, ומצבותיהם של לוחמים מכל קצוות תבל אשר נפלו כאן ונטמנו בבתי הקברות הצבאיים של חבר העמים הבריטי בבאר שבע, ברמלה, בירושלים, בחיפה ובמקומות אחרים. הצדדים הלוחמים כללו את הצבאות של האימפריה העות'מאנית (תורכיה), הקיסרות הגרמנית והקיסרות האוסטרו-הונגרית מצד אחד, אשר כונו "מעצמות המרכז", ואת הצבאות של מדינות ההסכמה - צרפת, רוסיה, בריטניה (כולל מדינות חבר העמים הבריטי דוגמת אוסטרליה, קנדה, ניו זילנד, הודו ואחרות) ומאוחר יותר גם של ארצות הברית. מדינות רבות נוספות, קטנות יותר, הצטרפו לשני הצדדים, בעיקר לצד מדינות ההסכמה. למען נוחות הקריאה, נתייחס לצד האחד כאל "תורכים" ולשני כאל "בריטים".

חבל הבשור מילא תפקיד מפתח באירועי שנת 1917, שנה שבתחילתה התגוששו הצבאות

הקמת גשר הרכבת הבריטי על נחל הבשור בשלאלה

בעקבות המלחמה

בתקופה זו מציינים מאה שנה למלחמת העולם הראשונה, שארץ ישראל הייתה אחת מזירות הלחימה שלה. שדות קרב, שרידים פיזיים ואנדרטאות פזורים ברחבי הארץ, בכלל זה בפארק אשכול, בנחל הבשור ובאתרים נוספים בנגב. שרידים מספרים

כתב: ערן תירוש
תצלומים היסטוריים באדיבות
אוסף מוזיאון המלחמה האוסטרלי

שרידי המלחמה באתרים נוספים

סמוך לצומת משאבים בולטים שרידי גשר רכבת אשר עבר מעל וואדי עסלוג' (נחל רביבים). גשר זה, אשר היה חלק מתוואי מסילת הברזל התורכית לעוג'ה אל-חפיר (ניצנה), פוצץ על ידי יחידות פשיטה במאי 1917. ממערב לבאר שבע קיימים עד היום שרידי חפירות תורכיות ובעיר עצמה אפשר לבקר בבית הקברות הצבאי של חבר העמים הבריטי, באנדרטה להנצחת החייל התורכי ובפארק החייל האוסטרלי. במקומות רבים נוספים בנגב המערבי נחשפו ונחשפים שרידים מתקופת מלחמת העולם הראשונה. שרידי תחמושת בשדות הקרב, סוללות וגשרי מסילות ברזל, מוצבים עות'מאניים (תורכיים) ובריטיים, שרידי מנחת מטוסים (ליד שיח' נוראן - קיבוץ מגן), ריכוזי אשפה של יחידות צבאיות ועוד. אפשר לראות חלק מהשרידים שנלקטו בנגב בתערוכה הקבועה של העמותה למורשת מלחמת העולם הראשונה בארץ ישראל במדרשת שדה בוקר (הביקור בתיאום מראש בלבד - פרטים באתר העמותה).

בסיס כשלל מלחמה

בחלק הצפוני של פארק אשכול מתנשאת גבעה קטנה, היא ח'רבת שלאלה. במהלך נסיגת הכוחות הבריטיים, לאחר כישלון ההתקפה השנייה על עזה ב־17 באפריל 1917, מצאו חיילי יחידת קשר אוסטרלית שרידי עמדה תורכית אשר נחפרה בחלקה בתוך פסיפס עתיק. תוך כדי הקמת תחנת קשר חשפו החיילים חלק נוסף מהפסיפס. לאחר כשבועיים הגיע למקום הכומר וודס ממפקדת דיביזיית אנז"ק (דיביזיה אוסטרלית ניו זילנדית). וודס היה ארכיאולוג חובב נלהב, והוא מיהר לחשוף את הפסיפס במלואו. לאחר מכן הוחלט על פירוק חלקי הפסיפס, אריזתם בארגזים מיוחדים ושליחתם לקהיר. קודם לפירוק נעשו תרשימים צבעוניים של הפסיפס כדי שיוכלו להרכיבו מחדש בהמשך. הפסיפס הוא פסיפס ביזנטי נאה מהמאה השישית, כלומר בן כ־1,500 שנה, והוא דומה מאוד לפסיפס היפהפה שהתגלה במעון הסמוכה. ואולם, בעוד בשלאלה מדובר בפסיפס על רצפת כנסייה, במעון מדובר על רצפת בית כנסת. ייתכן כי אותו אמן פסיפס יצר את שני הפסיפסים ומכאן הדמיון הרב. עם זאת, גילו של הפסיפס בשלאלה הוא כאין וכאפס לעומת המרחק שבו הוא נמצא היום מפארק אשכול – בקנברה בירת אוסטרליה, יותר מ־12 אלף קילומטר מנחל הבשור. לאחר שארגזי הפסיפס המפורק הגיעו לקהיר, סוגיית גורלו של הפסיפס גרמה למיני־משבר דיפלומטי בין בריטניה לאוסטרליה. באותה תקופה הוחלט על הקמת מוזיאון המלחמה האוסטרלי, והאוסטרלים עמדו על כך שהפסיפס שמצאו, ושאליו התייחסו כאל שלל מלחמה, יפאר את המוזיאון החדש. הפסיפס נחשב עד היום לאחד ממוצגיו החשובים של המוזיאון. לא אחת, ישראלי המבקר במקום משתומם בהבינו את החשיבות שהאוסטרלים מייחסים למערכה בארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה בכלל, ולפסיפס שלאלה בפרט.

השקיית סוסים בנחל הבשור, משמאל נראות שקתות ברזנט

באותיות האלף־בית הלועזי ולכל נקודה סומנו דרך כניסה ודרך יציאה, כדי למנוע "פקקי תנועה" ולמקסם את השימוש היעיל במקורות המים. מתקן מיוחד הוקם למילוי מכלי מים דמויי מזודות פח, ואלה הועברו אל הכוחות הקדמיים על ידי שיירות גמלים. שרידים של חלק ממתקני המים הבריטיים נראים למרגלות שרידי אתר העתיקות עין הבשור שבלב פארק אשכול. שרידים דלים של סכר הבטון נראים בערוץ נחל הבשור, בסמוך ובמקביל לכביש 241 של היום. במהלך השלייה הבריטית הארוכה באזור הוארכו מסילות הברזל מזרחה: משלאלה דרך עימארה (אורים) אל עבר כארס (מדרום־מערב לאופקים), ומביר ג'מלי אל עבר ח'רבת חסיף. פה ושם אפשר לראות את שרידי סוללות העפר שעליהן הונחו מסילות הברזל. גשר הרכבת שחצה את נחל הבשור, במקום שבו הוקם לימים פארק אשכול, שוקם חלקית ואפשר לבקר בו משני עברי הנחל – ממזרח לנחל, בתחום הפארק, ובחלקו המערבי כאחד מתחנות "דרך נחל הבשור".

בנתיב פרשי אנז"ק

הלחימה בנגב ובשערי ארץ ישראל ב־1917 הייתה גדושה במעשים הרואיים של חיילי שני הצדדים הלוחמים, אך במרבית המקרים אין לאירועים אלה ביטוי בשטח. ב־31 באוקטובר 1917 תקפו כוחות צבא אלנבי את באר שבע, ושיאו של הקרב היה הסתערות פרשים על העיר מעורפה, ממזרח. תוואי מסע האיגוף של הפרשים האוסטרלים והניו זילנדים שוחזר ושולט תחת השם "נתיב אנז"ק" ואפשר לטייל לכל אורכו – מבארי דרך תל גמה, נחל אסף, ח'רבת שלאלה, תל שרוחן, באר אסנת, חורבות חלוצה, גשר עסלוג', בור משש ועד חאשם זאנה. אנשי עמותת הפרשים הקלים האוסטרלים, צאצאיהם של הפרשים שרכבו ולחמו בנגב ב־1917, מגיעים לישראל מדי כמה שנים ומשחזרים את האירועים, כשהם לבושים במדים אוסטרליים מלאים ורכובים על סוסים. בשנת 2017, עת ימלאו מאה שנה למלחמה בארץ ישראל ולהסתערות על באר שבע, מתוכננת להגיע קבוצה אוסטרלית גדולה לישראל ולנגב, אשר תשוב ותפקוד את האתרים שבהם לחמו אבותיהם של חבריה.

ערן תירוש – יו"ר העמותה למורשת מלחמת העולם הראשונה בארץ ישראל, www.ww1-israel.org

של מסילת הברזל נישאו האספקה והמים אל הכוחות הקדמיים באמצעות שיירות של מאות ואף אלפי גמלים. על אף קיום צינור המים, השתמשו הבריטים ככל שיוכלו במקורות מים מקומיים והתמחו בפיתוח מקורות מעין אלו.

מסילות ברזל ומתקני מים

בתחילת מרס 1917 נסוגו התורכים מערוץ נחל הבשור מעט מזרחה, יישרו קו ונערכו בקו הגנה בין עזה לבאר שבע. מיד לאחר מכן, בסוף מרס ואמצע אפריל, תקפו הבריטים פעמיים את עזה והובסו. קו החזית בין עזה לבאר שבע התייצב למשך כחצי שנה, תקופה שבה הקימו שני הצדדים ביצורים ומתקנים לוגיסטיים. ערוץ נחל הבשור, אשר כונה בפי הבריטים "ואדי גוזה" (Wadi Ghuzze), כלומר "ואדי עזה", על מקורות המים העשירים שבו, היה נכס רב חשיבות. כוחות הנדסה בריטיים השקיעו מאמץ רב בפיתוח האזור ובכלל זה את מתחם שלאלה (כך כונה אז האזור כולו בפי הבריטים־אוסטרלים), שבו נמצא היום הפארק הלאומי אשכול. מסילות ברזל הונחו מהקו הראשי ברפיח דרומה, ומעט ממערב לפארק אשכול התפצלה המסילה – שלוחה אחת אל מעיינות שלאלה ושלוחה שנייה אל עבר ביר גמלי (מדרום לתל שרוחן). באזור כולו הוקם מרכז לוגיסטיקה ואספקת מים נרחב, ואזור שלאלה (כאמור סביבת פארק אשכול כיום), נמצא בלב מרכז זה. מי המעיינות נתפסו, סכרו בטון הוקם לרוחב הערוץ תוך יצירת מאגר מים גדול, ומים נוספים הוזרמו בצינורות מרפיח. על שתי גדות הנחל הוקמו נקודות שתייה נפרדות לחיילים, לסוסים ולגמלים. נקודות השתייה סומנו

גשר הרכבת התורכי המפוצץ בעסלוג', סמוך לצומת משאבים

גן לאומי פארק אשכול. כשטבע והיסטוריה נפגשים

בפיקוד הבריטי), אשר יצא ממצרים ונלחם בתורכים־גרמנים, הגיע לשערי ארץ ישראל מחצי האי סיני. מעבר צבא כה גדול במדבר והחזקתו לאורך גבולות ארץ ישראל חייבו היערכות לוגיסטית מורכבת, אשר שרידיה ניכרים היטב עד היום במקומות שונים בחבל הבשור וברחבי הנגב המערבי. אף על פי שלצדדים הלוחמים כבר היו משאיות, מספרן היה זעום ובוודאי שהן לא נתנו מענה לצרכים העצומים ולא התאימו לדרכי המדבר. עמוד השדרה של האספקה היה הרכבות – התורכים סללו במהלך המלחמה מסילות ברזל צבאיות אל באר שבע ומשם דרומה אל גבול סיני וכן אל קרבת עזה, ואילו הבריטים סללו מסילת ברזל מסביבת תעלת סואץ מזרחה, לרוחב צפון חצי האי סיני. לצד המסילה הניחו צינור מים עב קוטר, אשר העביר את מי הנילוס מזרחה, כדי לספק את הצרכים של החיילים ושל בעלי החיים. קצב התקדמות הצבא הבריטי חפף לקצב הנחת מסילת הברזל. מנקודת הסיום

סיור מודרך בעקבות הכתבה

ב־15 באוקטובר יתקיים סיור בהדרכתו של ערן תירוש, כותב הכתבה. יש להירשם מראש בטלפון – 3639*.
הסיור חינם למנויים ומוותנה במספר המשתתפים. מספר המשתתפים מוגבל.